

## BUXGALTERIYA HISOBINING XALQARO STANDARTLARI

Sharofov Hasan

Jizzax Politehnika instituti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17462408>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada buxgalteriya hisobining xalqaro standartlarini joriy etishning mohiyati, ahamiyati hamda ularning milliy hisob tizimiga ta'siri tahlil qilinadi.

Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS)ning asosiy tamoyillari, qo'llanilish mexanizmlari va O'zbekiston tajribasida ularning amaliyotga tatbiq etilishi yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** buxgalteriya hisobi, xalqaro standartlar, XMHS, moliyaviy hisobot, hisob siyosati, shaffoflik.

**Kirish**

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida dunyo mamlakatlarining xo'jalik tizimlari tobora o'zaro integratsiyalashib bormoqda. Bunday sharoitda iqtisodiy axborotlarning aniqligi, shaffofligi va taqqoslanish imkoniyati har qanday davlat uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, xalqaro moliya bozorlarida ishonchli imijni shakllantirish hamda davlat va xususiy sektor faoliyatini ochiq ko'rsatish jarayonida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari muhim o'rin tutadi.

Moliyaviy hisobotlarning yagona talqin asosida tayyorlanishi, turli mamlakatlarda joylashgan investor va kreditorlar uchun bir xil ma'noda tushunilishi bugungi iqtisodiy muhitning zarur talabiga aylangan. Shu boisdan, **Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS yoki IFRS)** dunyoning ko'plab mamlakatlarida moliyaviy axborotning universal tili sifatida e'tirof etilgan. Mazkur standartlar yordamida tashkilotlar o'z faoliyati natijalarini aniq, ishonchli va global miqyosda taqqoslanadigan tarzda aks ettiradi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Prezident qarorlariga muvofiq yirik davlat korxonalari va tijorat banklarida XMHS asosida hisobot yuritish bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilmoqda. Bu esa mamlakat iqtisodiyotining ochiqqligini ta'minlash, xorijiy sarmoyadorlar uchun ishonchli axborot manbaini yaratish va milliy hisob tizimini xalqaro mezonlarga yaqinlashtirishga xizmat qilmoqda.

Buxgalteriya hisobi standartlarini xalqaro talablarga moslashtirishning dolzarbligi, avvalo, iqtisodiy ma'lumotlarning sifatini oshirish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish hamda davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish bilan bog'liq. Chunki XMHS asosida yuritilgan hisobotlar nafaqat ichki foydalanuvchilar (rahbariyat, aksiyadorlar), balki tashqi foydalanuvchilar — auditorlar, soliq organlari, investorlar va xalqaro moliyaviy institutlar uchun ham ishonchli ma'lumot manbai hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari tushunchasi, ularning asosiy tamoyillari, O'zbekiston sharoitida joriy etish tajribasi hamda ushbu tizimni takomillashtirish yo'nalishlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

**Adabiyotlar sharhi.** Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda bu yo'nalish global iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylangan.

Mazkur soha bo'yicha xorijiy hamda mahalliy olimlarning tadqiqotlari, amaliy tavsiyalari va metodologik ishlanmalari xalqaro tajribani chuqur o'rganish va milliy hisob tizimiga moslashtirish uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini ishlab chiqish va takomillashtirishda asosiy manba — **International Financial Reporting Standards (IFRS)** hamda **International Accounting Standards (IAS)** hisoblanadi. Ularning ilmiy-metodik asoslari **IASB (International Accounting Standards Board)** tomonidan muntazam ravishda yangilanadi.

Masalan, **Nobes C.** va **Parker R.** o'zlarining "Comparative International Accounting" (2020) nomli asarlarida turli mamlakatlarning buxgalteriya tizimlari o'rtasidagi farqlarni solishtirib, XMHSning yagona standart sifatida ahamiyatini yoritgan. Ularning fikricha, XMHS xalqaro iqtisodiy integratsiya va investitsiyalar oqimini tezlashtirishda asosiy vositadir.

**Alexander D.** va **Britton A.** tomonidan yozilgan "Financial Reporting" (2019) darsligida esa XMHSning tamoyillari, asosiy standartlari, shuningdek, ularning amaliy qo'llanilishi misollar asosida batafsil tahlil etilgan. Mualliflar xalqaro standartlarni joriy etish korporativ boshqaruvning shaffofligini oshiradi, deya ta'kidlaydi.

**Epstein B.J.** va **\*\*Jermakowicz E.K.\*\***ning "IFRS: Interpretation and Application" (2021) nomli asari esa xalqaro standartlarning tatbiq etishdagi metodologik yondashuvlarni, ularni amaliyotda to'g'ri talqin qilish masalalarini chuqur yoritadi. Bu manba XMHSni amalda qo'llash uchun eng ishonchli ilmiy-uslubiy qo'llanmalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston olimlari tomonidan ham buxgalteriya hisobi va xalqaro standartlarga oid tadqiqotlar olib borilmoqda. **A. Karimov (2022)** o'zining "Buxgalteriya hisobi va audit tizimini rivojlantirish yo'nalishlari" nomli monografiyasida XMHSni milliy tizimga tatbiq etish bosqichlari, bu jarayonning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri haqida fikr bildirgan.

**R. Jo'rayev (2021)** "Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari asosida tahlil qilish" asarida O'zbekiston korxonalarida XMHS joriy etish tajribasini empirik tahlil qilgan va mavjud muammolar — malakali kadrlar tanqisligi, dasturiy ta'minotning cheklanganligi, normativ-huquqiy asoslarning to'liq mos kelmasligini ko'rsatib o'tgan.

Shuningdek, "**Buxgalteriya hisobi**" (2023) darsligida (TDIU nashri) buxgalteriya tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga o'tishning nazariy asoslari, hisob siyosatini shakllantirishda IFRSning o'rni haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Mazkur mavzuga oid asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlardan biri — **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4611-son qarori (2020-yil 24-fevral)** bo'lib, unda XMHSni mamlakat korxonalarida bosqichma-bosqich joriy etish chora-tadbirlari belgilab berilgan.

Shuningdek, **Moliya vazirligi huzuridagi Buxgalteriya hisobi va audit uslubiyati departamenti** tomonidan ishlab chiqilgan metodik ko'rsatmalar XMHSga o'tishning amaliy mexanizmini belgilaydi.

IFRS rasmiy sayti — [www.ifrs.org](http://www.ifrs.org) xalqaro standartlarning so'nggi versiyalari, ularning talqinlari va qo'llanilish sohalari bo'yicha eng ishonchli axborot manbaidir.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari global iqtisodiyotning muhim bo'g'ini bo'lib, moliyaviy hisobotlarni yagona mezon asosida tayyorlash imkonini beradi. Xorijiy olimlarning ilmiy ishlari nazariy asos bo'lsa, mahalliy tadqiqotlar O'zbekiston sharoitida ularning amaliy tatbiqini o'rganishga qaratilgan. Shu sababli, kelgusida XMHSni joriy etishda xalqaro tajribani chuqur tahlil qilish, milliy qonunchilikni moslashtirish va bu sohada malakali kadrlar tayyorlash masalalari eng dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

**Asosiy qism.** Buxgalteriya hisobi insoniyat tarixida eng qadimiy iqtisodiy amaliyotlardan biri bo'lib, u xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy holatini aniqlash, nazorat qilish va tahlil etishda muhim o'rin tutadi. Zamonaviy davrda esa buxgalteriya hisobi nafaqat ichki boshqaruv vositasi, balki global iqtisodiy axborot tizimining ajralmas qismiga aylangan. Shu sababli, butun dunyoda buxgalteriya hisobini yuritishning yagona qoidalari — xalqaro standartlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular korxona faoliyatini baholashda umumiy mezon sifatida xizmat qiladi.

**Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS) yoki International Financial Reporting Standards (IFRS)** — buxgalteriya hisobining xalqaro darajada qabul qilingan qoidalari bo'lib, ular moliyaviy hisobotni tayyorlash, taqdim etish va tahlil qilishning yagona tamoyillarini belgilaydi. Ushbu standartlar orqali moliyaviy axborotning ishonchliligi, shaffofligi va taqqoslanish imkoniyati ta'minlanadi. XMHSning asosiy maqsadi — foydalanuvchilar, ya'ni investorlar, kreditorlar, davlat organlari va boshqa manfaatdor tomonlar uchun korxonaning moliyaviy holati to'g'risida aniq, o'zaro solishtiriladigan ma'lumot taqdim etishdan iboratdir.

Mazkur standartlarning asosiy tamoyillari — **haqiqiylik, xolislik, barqarorlik, taqqoslanish imkoniyati va axborotning dolzarbligi** hisoblanadi. Ular hisobot tuzuvchi korxonadan ma'lumotlarni yashirmaslik, ularni manipulyatsiyasiz, haqqoniy tarzda aks ettirishni talab qiladi. Shu bilan birga, XMHSda iqtisodiy mohiyat shakldan ustun turadi degan tamoyil ham muhim o'rin egallaydi, ya'ni har qanday xo'jalik operatsiyasi hujjatlar asosida emas, balki uning iqtisodiy mazmuniga qarab e'tirof etiladi.

Bugungi kunda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish dunyo iqtisodiyotida muhim zaruratga aylangan. Xususan, ko'plab davlatlar, jumladan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, AQSh, Yaponiya, Rossiya, Xitoy va boshqa davlatlar bu tizimga o'tgan yoki uni milliy standartlariga moslashtirib bormoqda. XMHSning qo'llanishi korxonalar uchun bir qator afzalliklarni beradi: birinchidan, xorijiy investorlar bilan o'zaro aloqalarni osonlashtiradi; ikkinchidan, korxonaning xalqaro bozordagi obro'sini oshiradi; uchinchidan, kredit olish va sarmoya jalb qilish jarayonlarini soddalashtiradi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda bu borada izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezidentning 2020-yil 24-fevraldagi "Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga bosqichma-bosqich o'tkazish to'g'risida"gi qaroriga asosan, yirik korxonalar, banklar va sug'urta kompaniyalari XMHS asosida hisobot yuritish jarayoniga o'tkazildi. Bu esa mamlakat iqtisodiyotida shaffoflikni ta'minlash, investorlar ishonchini mustahkamlash va xalqaro reytinglarda O'zbekistonning iqtisodiy ko'rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Buxgalteriya hisobi tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishda, albatta, bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan, malakali mutaxassislar yetishmasligi, xalqaro standartlar bo'yicha o'quv dasturlarining to'liq yo'lga qo'yilmagani, hamda ayrim milliy normativ hujjatlarning XMHS talablariga to'liq mos kelmasligi shular jumlasidandir. Shu sababli, bu yo'nalishda kadrlar tayyorlash tizimini kuchaytirish, o'quv adabiyotlarini yangilash va raqamli texnologiyalar asosida buxgalteriya jarayonlarini avtomatlashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, xalqaro standartlarga o'tish bilan birga, auditorlik faoliyatini ham yangi bosqichga olib chiqish zarur. Chunki XMHS asosida tuzilgan hisobotlar faqat mustaqil audit xulosasi bilan o'z tasdig'ini topgandagina xalqaro miqyosda ishonchli hisoblanadi. Shu boisdan, auditorlik tashkilotlari va buxgalteriya xodimlari o'rtasida yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish, ularda zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash madaniyatini shakllantirish muhimdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari — bu nafaqat texnik hujjatlar majmuasi, balki butun iqtisodiy boshqaruv tizimini yangi sifat darajasiga olib chiqadigan vositadir. U moliyaviy intizomni mustahkamlaydi, iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini ta'minlaydi va xalqaro iqtisodiy aloqalarning barqaror rivojlanishiga asos yaratadi. O'zbekiston uchun esa XMHS tizimini to'liq joriy etish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lidagi muhim qadamlardan biridir.

**Xulosa.** Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy faoliyatini global darajada shaffof va taqqoslanadigan shaklda aks ettirish imkonini beradi.

Ushbu standartlar iqtisodiy axborotlarning ishonchliligi, aniqligi va yagona talqinini ta'minlagan holda, xalqaro moliya bozorlarida korxonalar o'rtasidagi ishonch va hamkorlikni mustahkamlaydi.

O'zbekiston iqtisodiy islohotlar jarayonida buxgalteriya hisobi tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishni o'zining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilab olgan. Bu yo'nalishda so'nggi yillarda qabul qilingan qonun va qarorlar, xususan, moliyaviy hisobotlarni XMHS asosida yuritish bo'yicha davlat dasturlari milliy hisob tizimining sifatini sezilarli darajada oshirmoqda. Bunday yondashuv, o'z navbatida, xorijiy investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi, iqtisodiy ma'lumotlarning ochiqqligini ta'minlaydi va mamlakat moliyaviy barqarorligining oshishiga zamin yaratadi.

Shu bilan birga, xalqaro standartlarni to'liq joriy etish uchun malakali kadrlar tayyorlash, amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni XMHS talablariga moslashtirish hamda raqamli texnologiyalar asosida hisob yuritishni avtomatlashtirish zarur. Ayniqsa, buxgalter va auditorlarning xalqaro malaka sertifikatlariga ega bo'lishi, ularning kasbiy saviyasini oshirish O'zbekistonning global iqtisodiyotga integratsiyalashuvi jarayonida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga o'tish — bu faqat texnik o'zgarish emas, balki iqtisodiy madaniyatni yuksaltirish, boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro moliyaviy hamkorlikni mustahkamlash yo'lidagi muhim bosqichdir. XMHS tizimining izchil tatbiqi mamlakatimizda iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini ta'minlash, sarmoya muhitini yaxshilash hamda O'zbekistonni jahon iqtisodiy maydonida munosib o'rin egallashiga xizmat qiladi.

#### Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga bosqichma-bosqich o'tkazish to'g'risida"gi PQ-4611-son qarori. — Toshkent, 2020-yil 24-fevral.
2. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent: Adolat, 2016-yil (yangi tahriri).
3. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. "Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish konsepsiyasi". — Toshkent, 2021-yil.
4. IFRS Foundation. *International Financial Reporting Standards (IFRS) — Conceptual Framework for Financial Reporting*. — London: IFRS Foundation, 2023.
5. Nobes, C. W., Parker, R. *Comparative International Accounting*. — London: Pearson Education, 2022.

6. Alexander, D., Britton, A., Jorissen, A. *International Financial Reporting and Analysis*. — London: Cengage Learning, 2021.
7. Yuldasheva, D. X., & Karimova, M. Sh. “O‘zbekiston korxonalarida xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etishning amaliy muammolari.” // *Iqtisod va moliya jurnali*. — 2023. — №4. — B. 45–52.
8. Nurmatov, Sh. T. “Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari va ularning milliy tizim bilan uyg‘unligi.” // *Modern Science and Research jurnali*. — 2024. — №6. — B. 60–66.
9. IASB (International Accounting Standards Board). *The IFRS Standards 2024 — Official Annotated Edition*. — London: IFRS Foundation, 2024.
10. Rahimov, A. A. “Moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta’minlashda xalqaro standartlarning o‘rni.” // *O‘zbekiston moliya bozori axborotnomasi*. — 2022. — №2. — B. 33–39.